

ance v genderové rovnosti mezi muži a ženami, která spo-
láhá na třídní/etnickou nerovnost mezi ženami navzájem.
Knihu tak lze doporučit nejen všem výzkumníkům a vý-

zkumníkům zajímavajícím se o téma placené pomoci v domác-
nosti, ale i těm, kdo sní svůj sen o Skandinávii jako napros-
tém ráji genderové rovnosti.

POLITIKY PÉČE / RADKA DUDOVÁ

HRŽENJAK, M. (ED.). 2011. *POLITICS OF CARE*. LJUBLJANA: MIROVNI INŠTITUT.

Knihu *Politics of Care* je koláží textů na téma péče pocháze-
jících od autorek z různých zemí a zabývajících se různými
aspekty pečovatelské práce. Příspěvky vycházejí z různých
lokálních kontextů (autorky analyzují situaci v jednotli-
vých zemích západní a střední Evropy, ale i v USA a Kana-
dě), v celku tak poskytují přehled o současném vývoji si-
tuace v tzv. prvním světě.

Různorodé kapitoly jsou protnuty třemi tématy, která
tvorí jakési jednotící linie analýzy. Prvním z nich je téma
transnacionálních souvislostí pečovatelské práce: autor-
ky navazují na koncept „globálního řetězce péče“ a na te-
orii transnacionální politické ekonomie péče. Je analyzo-
váno postavení migrantek, které v dané zemi pracují jako
pečovatelky (nejčastěji v rámci šedé ekonomiky), případ-
ně nastavení sociálních systémů vzhledem k zaměstnává-
ní těchto transnacionálních pečovatelek, nebo je zkoumáno
rámování veřejné debaty vzhledem k tomuto tématu. Dru-
hou jednotící linií analýzy tvoří koncept rámování (či *fra-
ming*): většina kapitol se zaměřuje právě na zkoumání rám-
ců přítomných ve veřejném diskursu a poukazuje na to, jak
tyto rámce mění nebo nemění nastavení sociálních politik,
jaké mohou být vztahy mezi nimi a jaký vliv mají na schop-
nost prosazení požadavků určitých skupin a na možnost je-
jich spolupráce. Třetí linií představuje zkoumání ekonomie
péče – autorky nahlíží na pečovatelskou práci skrze kon-
cepty feministické ekonomie a poukazují na rizika pokračující komodifikace péče. V jednotlivých kapitolách se se-

tkávají dvě až tři z těchto linií. Výsledkem je skládáčka, kde
jednotlivé dílky do sebe zapadají a přinášejí nové pohledy
na oblast, která je stále ještě prozkoumána pouze částeč-
ně – zejména z hlediska oblasti péče o dlouhodobě nemoc-
né a o seniory nebo z hlediska situace v zemích střední Ev-
ropy (Česko, Slovinsko či Rakousko).

První stať Fiony Williams plní roli úvodní kapitoly. Zahr-
nuje celou Evropu a zabývá se obecně problematikou péče
v politickém prostoru, konkrétně rámováním požadavků
různých sociálních skupin a zároveň rámováním existují-
cích sociálních politik – s přihlédnutím k tématům uznání,
práv a redistribuce péče. Ukazuje na posun ve veřejném dis-
kursu od rámce „rovnosti“ či „sociální spravedlnosti“ k rá-
mování „sociální investice“ (*social investment*), ke kterému
v Evropě došlo v průběhu minulých desetiletí. Co se týče
rámování sociálních politik, rámec „sociální investice“ vyu-
žívá argumenty zaměstnatelnosti, plýtvání lidským poten-
ciálem, aktivizace žen na pracovním trhu. Z hlediska rámo-
vání „zdola“ převažují argumenty svobodné volby typu péče
a chápání péče jako spotřebního zboží a pečovatelů i opečo-
vávaných jako „konzumentů“.

F. Williams poukazuje na to, že ačkoliv tento rámec byl
do určité míry úspěšný a přínosný při dosahování gende-
rové rovnosti a sociální spravedlnosti, má zásadní omeze-
ní a z globálního hlediska naopak způsobuje další formy
nerovnosti (špatné pracovní podmínky placených pečovate-
lek/pečovatelů, omezování možnosti volby pro chudší vrst-

*Souvislosti a dopady aktuální ekonomické recese, přísnějších migračních zákonů a rostoucí míry deportací (primárně mužů z La-
tinské Ameriky) na rodinný život a genderové vztahy představovaly zásadní příspěvek této socioložky do debaty. Otevřenou otázkou
zůstává, jak se v tomto kontextu vyzdvihujícím vnitřní bezpečnost proměňují každodenní praktiky – například dosud poměrně vel-
ká tolerance ze strany veřejnosti vůči neformálnímu sektoru. Jak sama Sotelo říká, tyto muži totiž pracují všem na očích (a díky za-
hradním strojům i všem na uších) a jsou vystaveni veřejnému dohledu více než kdo jiný.*

*Význam existujících sociálních a kulturních norem vyzdvihla Birgita Pfau-Effinger (University of Hamburg), která mezi faktory
rozhodujícími o míře zaměstnávání migrantek v domácnostech zařadila – vedle obvykle uváděného nastavení migrační, rodinné po-
litiky a jiných veřejných politik – také kulturní modely rodiny. Lze kritizovat, že tím zjednodušuje rodinnou realitu na jeden domi-
nantní národní model, nicméně tato perspektiva může posloužit jako odrazový můstek pro zkoumání odlišností napříč společnostmi.
Například kulturní vymezení soukromí se mi jeví jako důležitý prvek právě v rozhodování Čechů o zaměstnání chůvy mluvící někte-
rým slovanským jazykem nebo Filipínky či Thajky. V druhém případě si – podle těchto zaměstnavatelek – rodina zachovává díky ja-
zykové bariéře větší soukromí, i když s nimi chůva žije.*

*Fiona Williams z University of Leeds se naopak ve svém příspěvku ptala na společnou dynamiku v zaměstnávání migrantek, kte-
rá vychází z podobného umístění zemí na globálním trhu péče. V rámci evropských společností tak definovala šest aktuálních ten-
dencí, mezi nimiž bych vyzdvihla nejen často uváděné ztrátnění státní a zdravotní péče, ale také fenomén vzrůstající role státu coby
globálního zaměstnavatele žen migrantek. Tento poznatek je důležitý právě proto, že se dosavadní studie zaměřovaly převážně na
práci v domácnostech a zapomínaly na další sektory, jako je právě ten státní. Za zmínku stojí i příspěvek Eleonore Kofman, která*

vy společnosti, zhoršování kvality péče pro určité skupiny, vyzdvížení „etiky práce“ nad „etiku péče“).

Kapitola Elin Peterson pokračuje v podobném duchu, když se zaměřuje konkrétně na rámování péče v domácím prostředí poskytované imigrantkami v politickém diskursu a ve veřejných politikách dvou zemí: Španělska a Švédska. Její komparativní analýza navíc ukazuje, nakolik jsou veřejné politiky ve skutečnosti normativní – předpokládají určitou definici problému a předkládají přijatelná řešení. Ve Španělsku bylo zaměstnávání pečovatelek v domácnosti v politickém diskursu prezentováno jednoznačně jako způsob, jak umožnit ženám (bílým, středostavovským, španělského původu) kombinovat práci a péči o rodinu; byla zdůrazňována zejména nutnost udržení ceny této služby na co nejnížší úrovni. Výsledná zákonná úprava tak odráží normu heterosexuálního manželství s genderovou dělbou práce a také normu dělby práce podle etnické/rasové linie.

Rámováním diskursu se zabývá i kapitola Hany Haškové, Zuzany Uhde a Kateřiny Pulkrábkové. Autorky pomocí metody *analýzy rámců* (*frame analysis*) analyzují diskursivní rámce, které ženské organizace používají při prosazování svých požadavků týkajících se péče ve veřejném a politickém diskursu. Zkoumají takto čtyři typy ženských skupin (feministické, genderově konzervativní, imigrantské a romské). Analýza rámců ukazuje, nakolik se liší jejich definice sociální reality, rámce, které v daných situacích používají, a úrovně, na kterých formulují své požadavky. Tato analýza podává určité vysvětlení toho, proč české ženské organizace mají takové problémy spolupracovat při prosazování svých cílů. Bohužel ale neidentifikuje jasné témata, která by mohla mít společný mobilizační potenciál.

Kapitola Elisy Widding Isaksen a Helle Stenum se zabývá fenoménem *au-pair* v severských zemích, konkrétně v Dánsku a v Norsku, kde tento fenomén nabývá velmi významných rozměrů. Kapitola Majdy Hrzenjak a Živy

Humer zase analyzuje postavení pečovatelek (a pečovatelů) v domácnosti na neformálním trhu ve Slovinsku. Oba texty ukazují na zásadní význam rámování daného problému ve veřejném (i odborném) diskursu. Na práci placečných pečovatelek pohybujících se ve sféře šedé ekonomiky (ať už *au-pair* ve Skandinávii nebo lokálních pečovatelek ve Slovinsku) lze nahlížet dvěma způsoby: Je možno je vidět jako oběti (globální) ekonomiky, nacházející se v pozici vykořisťovaných, pracující za velmi špatných pracovních podmínek, marginalizované a zranitelné. Je ale také možné na ně nahlížet jako na aktivní aktérky hledající strategie posílení (*empowerment*) a dosažení důstojnějšího života pro sebe a svou rodinu. Oba pohledy lze pokládat za oprávněné, ne vždy se je ale daří skloubit – ať už v akademických textech nebo v návrzích veřejných politik. Jeden z těchto rámců zpravidla převládá. Oba rámce navíc mohou mít velmi kontroverzní dopady na skutečnou podobu veřejných politik.

M. Hrzenjak a Ž. Humer se do značné míry daří skloubit oba pohledy. Autorky si kladou závažnou otázku, která se implicitně vine všemi kapitolami: kde se nachází hranice mezi vykořisťováním a důstojnou prací? Odpověď je třeba hledat v konkrétních podmínkách vykonávání pečovatelské práce (zákonná regulace pracovních podmínek), v postavení, které ženy (či muži), které ji vykonávají, mají v dané zemi (zda mají či mohou získat povolení k trvalému pobytu či občanství, zda mají jiné možnosti uplatnění) a v míře jejich zranitelnosti (tj. např. zda mohou či nemohou dát výpověď, aniž by to mělo zásadní vliv na jejich postavení).

Margareta Kreimer ve své kapitole analyzuje situaci v dlouhodobé péči v Rakousku. Zaměřuje se na nedávné reformy, jejichž cílem bylo legalizovat 24hodinovou péči pečovatelek v domácnosti, která se odehrávala převážně v oblasti šedé ekonomiky. Vedle příspěvku na dlouhodobou péči, který je postaven podobně jako v ČR, byl v roce 2008 v Ra-

apelovala na širší vymezení péče, jež by podle ní mělo zahrnovat obecně starost o blaho a potřeby lidí, nejen těch nejzranitelnějších. Studie by měly brát v potaz i zkušenosti vysoce kvalifikovaných osob, například psychologů, duchovních nebo sociálních pracovníků a pracovníků.

Na formy aktivního působení žen migrantek, které by mělo za cíl přetváření stávajících omezení ve výhody, se ptala socioložka Mirjana Morokvašić-Müller (Université Paris Ouest-Nanterre la Défense). Svá zjištění shrnula tvrzením, že ženy migrantky upřednostňují spíše kompromis a spoléhání se na reciprocitu a solidaritu, než aby otevřeně bojovaly proti genderovým normám. Teprve postupem doby uplatňují svá nová přesvědčení nebo je předávají svým potomkům. Je na místě se ptát, zda u potomků zkušenost odloučení v dětství nemůže stejně tak vést k retradicionalizaci jako ke změnám existujících norem.

Při popisu způsobů vyjednávání sociální a genderové pozice ze strany žen migrantek se Mirjana Morokvasic – a vedle ní i Helma Lutz a další účastnice konference – dotkla důležitého tématu: veřejného a mediálního diskursu a jeho efektů. Migrantky jsou ve svých zemích původu často obviňovány z nenaplnění své mateřské role, neboli slovy přednášející „jsou vyličeny jako nezodpovědné matky, nemorální manželky a sobecké spotřebitelky“. V reakci na to se ženy často ospravedlňují strategií opačnou, používají však stejnou logiku – staví se do role správných matek, které se emigrací pro své děti sebeobětují.

Popsané mediální a veřejné konstrukce o sociálních sirotcích a vlivu migrace (žen) na rodiny ve značné míře kopírovaly teze, které se o několik desítek let dříve používaly v souvislosti s narůstající mírou rozvodovosti. Obzvláště v souvislosti s Thomasonovým teorémem – pokud vnímáme situaci jako reálnou, pak je reálná i ve svých důsledcích – zde vidím velký potenciál pro další výzkum: jak vnímají děti odloučenost od rodičů, jak se proměňují vzájemné vztahy a jaký vliv má negativní a skandalizující ve-

kousku zaveden příspěvek na zaměstnání 24hodinové pečovatelky. Autorka ukazuje na nedostatky a rizika tohoto systému: nijak nepomohl rozvoji veřejného sektoru péče, kde je stále významný nedostatek míst, kvalita péče pečovatelé není nijak kontrolována a je od nich vyžadována péče, na kterou kvalifikačně nestačí, a jejich pracovní podmínky jsou velmi špatné (zpravidla pracují jako živnostnice s nízkou odměnou a dlouhou pracovní dobou). Tento systém tak vede k posilování genderových nerovností, místo aby je zmírňoval. Pečovatelská práce je ohodnocena velmi nízko a platy v této oblasti neodpovídají platům v jiných sektorech. Analýza M. Kreimer je pro české čtenáře a čtenářky přínosná mimo jiné vzhledem k podobnosti nastavení rakouského a českého systému.

M. Kreimer se snaží analyzovat situaci pečovatelské práce z hlediska feministické ekonomie. Přináší argument, podle kterého na péči nelze hledět jako na zboží skrze klasickou mikroekonomii, a to zejména proto, že se nejedná o svobodný smluvní vztah dvou autonomních stran. V ekonomické analýze péče dále pokračuje poslední kapitola, jejíž autorkou je Monique Lanoix z USA. M. Lanoix ukazuje na současné špatné zařazení pečovatelské práce v rámci organizace práce. Klade vedle sebe fordistickou a post-fordistickou organizaci práce. Fordismus charakterizuje jako práci na inertním objektu spočívající v instrumentálním přístupu a organizaci práce ve výrobní lince. Postfordismus vyjadřuje změnu charakteru současné práce, ve které je důraz kladen místo instrumentalitě na komunikaci a výsledkem není nutně hmotný produkt. Postfordismus je charakterizován důrazem na kvalifikaci pracovníků a jejich znalosti a rozvojem oblasti služeb. Poté autorka ukazuje základní paradox současné pečovatelské práce (dlouhodobé péče o seniory a závislé osoby) v USA a Kanadě: ač žijeme v postfordistické době, tato práce je

organizována podle požadavků fordismu. Podobá se práci na výrobní lince, péče je chápána jako produkt, nepředpokládá se specifická znalost či kvalifikace pečovatelky, a ten, o koho je pečováno, je v roli pasivního objektu. Komunikaci mezi pečovatelkou a klientem není věnována pozornost, naopak spíše „zdržuje od práce“. Vztahový charakter této práce je v tomto systému organizace práce přehlížen. Výsledkem je demotivace a vysoká fluktuace pracovníků, nízké ohodnocení, vnímání této práce jako podřadné ve srovnání s jinými pracemi v sektoru služeb a současně také jako nekvalitní péče.

Zvláště poslední kapitoly ukazují nástrahy, které představuje rámování péče jako „zboží“, které lze volně zakoupit na trhu za stejných pravidel jako u jakéhokoliv jiného zboží. Všechny kapitoly se prolínají poznání, že péče není prostě práce jako každá jiná. Vyžaduje určité schopnosti a osobní, vztahové a emocionální investice, které ale nejsou chápány a oceněny jako nezbytná kvalifikace (podobně jako třeba schopnost rychlého rozhodování, flexibility a komunikačních schopností v oblasti reklamy či marketingu), přičemž takové ocenění by v realitě bylo jen obtížně možné. Tato práce je nadále stigmatizována – nejen proto, které osoby ji vykonávají (dříve z třídního hlediska, nyní z hlediska rasového/etnického), ale také kvůli samotnému charakteru této práce (bez ohledu na to, kdo ji vykonává, viz kapitola Hrzenjak a Humer). Ačkoliv se jednotlivé texty zahrnuté v knize pohybují na různé analytické úrovni (některé jsou více popisné, zatímco jiné komparativní či teoretické), dohromady dávají čtenáři vhled do současné komplexní problematiky pečovatelské práce. Ta stojí na rozhraní veřejné a soukromé oblasti, placené a neplacené práce, práce pro výdělek či pro přežití a práce „z lásky“, a často i práce „naši“ a práce „jejich“ – tj. práce, která se hodí jen pro „ty druhé“.

řejný diskurs na rodiny? A jak přispívají nevládní organizace a akademici k spoluutváření takových, často stigmatizujících reprezentací?

Na dopad migrace na rodiny a zemi původu se zaměřila poslední panelová diskuse. V jejím rámci představily Helma Lutz a Ewa Palenga-Möllenberg, socioložky z Goetheho univerzity a spoluorganizátorky konference, nový koncept tzv. pečovatelské opony (care curtain). Ten zavádějí v kritické reflexi konceptu globálního řetězce péče (Hochschild 2000) s tím, že má narušit falešnou představu homogenity takto pojatého fenoménu a naopak zahrnout geopolitický a historický kontext regionu – v tomto případě regionu evropského. Podle jejich modelu migrují pečovatelky z východních zemí Evropy do západní, jižní a severní, takže vysílající země zažívají odliv péče, zatímco přijímající země naopak péči získávají. Taková hranice napříč Evropou je podle mého názoru příliš pevná a empirické studie ukazují na větší pružnost i komplexnost migrace žen pečovatelé – například již pozici Polska či Česka jak mezi vysílajícími, tak mezi přijímajícími zeměmi. To ostatně kritizovaly i ostatní účastnice a účastníci konference.

Co však autorky popisují důležitého, je prostředí rodin v zemích zažívajících odliv péče (care drain) v Polsku a na Ukrajině. Ženy migrantky stojí před dilematem vzniklým jako důsledek historického socialistického modelu pracujících žen a aktuálního vlivu neoliberalní ideologie v zemích bývalého východního bloku, který spočívá v nutnosti žen skloubit jejich spoluvyživovací roli a udržování multilokálního rodinného života a navíc ospravedlňovat svou migraci před veřejností. Opět tak potvrzují, že migrace nemusí vést nutně k překonání stávajícího genderového řádu. Podobně popsala Rhacel Parreñas (2005) genderový paradox žen v domácnostech: ekonomické podmínky nutí ženy vymanit se z lokálního modelu péče, ale zároveň jim ještě neumožňují adekvátní kulturní definici vztahu matky a dítěte v transnacionálním kontextu.